

İKV DEĞERLENDİRME NOTU

AB'DE YENİ NESİL SERBEST TİCARET
ANLAŞMALARİ VE FİKRİ MÜLKİYET HUKUKU

Nagehan Nur Uysal
İKV Uzmanı

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI

AB’de Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Fikri Mülkiyet Hukuku

Nagehan Nur Uysal, İKV Uzmanı

AB, üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmalarıyla iktisadi açıdan büyümeyi, Birlik içerisinde istihdam ve yatırımı artırmayı ve rekabet gücünü korumayı hedeflemektedir. Ayrıca AB, yeni ticaret stratejisi kapsamında, bir taraftan yeni serbest ticaret anlaşmalarıyla üçüncü ülkelerle olan ticari ilişkilerini güçlendirirken, diğer taraftan bu anlaşmaların kapsamını genişleterek yeni pazarlara ulaşmayı hedeflemektedir. AB’nin son dönemde imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları, hizmet, yatırım, kamu alımları, fikri mülkiyet hakları, tarife dışı engeller ve sürdürülebilir kalkınma gibi “yeni nesil” alanları kapsamaktadır.

Bu alanlar içerisinde oldukça önemli olan fikri mülkiyet, genel çerçevede pazardaki mal ve hizmetin hakkını ortaya koymaktadır. Bu haklar, telif hakları ve sınaî haklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Telif hakkı, ürün oluştuğunda kendiliğinden meydana gelirken, sınaî hakların idari bir kurum tarafından tescillenmesi gerekmektedir. Tüm bu ürünler üzerinde izinsiz hak iddia edilmemesi, sahtecilik ve korsanlık yapılmaması için AB belirli standartlar ortaya koymaktadır. Koyduğu bu standartları üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği serbest ticaret anlaşmalarında da uygulayarak tüm ticaret sistemine hukuksal zemini olan bir gelişme sunmaktadır.

Bu çalışmada, değişen uluslararası ticaret sisteminde AB’nin serbest ticaret anlaşmalarının ne şekilde dönüşüme uğradığı incelenirken, özellikle AB müktesebatında yer alan fikri mülkiyet hukukunun AB’nin ticari ilişki ve faaliyetlerindeki yeri ve önemi aktarılacaktır. Fikri mülkiyet hukukuna dair alınan kararlar, AB’nin yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarında örneklendirilecektir. Ayrıca son olarak, Türkiye’nin de fikri mülkiyet hukukundaki durumu analiz edilecektir.

Giriş

Uluslararası sistemin çok taraflı ticaret düzeni, yeni coğrafyalardaki pazarları keşfetmek konusunda ülkeleri, ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları yapmaya yöneltmiştir. Serbest ticaret anlaşmaları ağının genişlemesiyle beraber birçok ülke mal tedarikini bu anlaşmaların taraflarından sağlarken, bu ağların dışında kalan ülkeler tercihli ticaretin sağladığı imkânlarla erişememektedir. Uluslararası ticaretin böylesine mücadeleci olduğu durumda AB özellikle son dönemde imzaladığı yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarıyla üçüncü ülkeler üzerindeki politik gücünü artırmayı ve gelişmekte olan uluslararası ticaret sisteminde ülke pazarlarına kolayca erişebilmeyi hedeflemektedir. Bu şekilde uluslararası ticaretteki pazar payını koruyabilmekte ve hatta büyümektedir.

Serbest Ticaret Anlaşmalarına Giden Süreç

Serbest ticaret anlaşmaları, ülkelerin kendi aralarında birbirleriyle imzaladıkları, ihracattaki engelleri karşılıklı olarak kaldırmayı ve ticareti artırmayı amaçlayan ikili anlaşmalardır. Ülkeler arasında ticaretin artması ve ticari engellerin de kalkmasıyla serbest ticaret anlaşmasına taraf olan ülkelerin üreticileri birbirleriyle eşit şartlarda rekabet edebilmekte ve anlaşmalara taraf olan ülkelerin uluslararası rekabet gücü artmaktadır.¹ Tarife kotalarının ve pazara erişimde karşılaşılan kısıtlamaların ortadan kaldırılmasıyla küresel sistem içerisinde mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi için oluşturulan serbest ticaret anlaşmaları dünya ülkelerinin önemli bir dış politika aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Serbest ticaret anlaşmalarının, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni uluslararası ekonomik sistem ve iş birliklerinin kurulmasının gelişimiyle beraber ilerlediği görülmektedir. Bu süreçte esas amaç, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine bağlı olarak dünyada devletler arası iş birlikçi bir ortam meydana getirmektir. Bu yeni sistem ve kurumsal yapı içerisinde mali olarak bir istikrarın sağlanması ve devletlerin kalkınma süreçlerine destek olunması önemli olmuştur. Bu dönemde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund-IMF*), Dünya Bankası (*World Bank*) ve *Bretten Woods* para sistemi gibi yeni yapılar, sistemler ve kurumlar kurulmuştur. Ayrıca, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için Dünya Ticaret Örgütü'nün (*World Trade Organisation-DTÖ*) kurulması planlanmıştır. DTÖ'nün kurulmasına giden süreç içerisinde ise uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine ve ticarete tarife indirimlerine gidilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

1947 yılında Cenevre'de imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) belirli mallar üzerinde tarife indirimlerinin uygulanması ve kurulması planlanan DTÖ'ye taraf olacak ülkeler tarafından onaylanmasına karar verilmiştir. 23 ülke tarafından imzalanan bu anlaşma, bugün ulaşılan çok taraflı uluslararası ticaret sisteminin zeminini oluşturmaktadır. Başta geçici olması kararlaştırılan GATT, DTÖ'nün

¹ Rekabet Kurumu, "Serbest Ticaret Anlaşmaları",

<https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/Kurumsal/uluslararasi-iliskiler/cok-tarafliliiskiler/serbest-ticaret-anlasmalari>, Erişim Tarihi: 20.06.2024.

kurulma aşamasının gecikmesi sebebiyle 1948-1994 yılları arasında uzun bir süre uygulanmıştır. Bu 50 yıllık zaman içerisinde GATT ile;

- Çoklu anlaşmalara eklemeler yapılmış ve tarifelerin aşağı çekilmesi sürdürülmüş,
- Uluslararası ticarete serbestleştirme artırılmış ve ortak kurallar genişletilmiş,
- Anti-damping, tarife dışı önlemler, hizmet ticareti, fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlıkların halli ve tarım ürünleri gibi konular hakkında önemli kurallar belirlenmiş,
- Belirli zamanlarda düzenlenen müzakere turlarına taraf olan ülke sayısı hızla artış göstermiş,
- Son müzakere turu olan Uruguay'ın ardından 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini sağlayan DTÖ kurulmuştur.

1986-1994 yılları arasında olan Uruguay Turu esnasında DTÖ'nün kurucu anlaşmalarına ek olarak TRIPS (*Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*) kabul edilmiştir. TRIPS 1995 yılında, DTÖ'ye dahil olan tüm konuların yanına ticaretle ilgili fikri mülkiyet haklarını düzenleyen bir anlaşma olarak dünya ticaret sisteminde yerini almıştır. Oldukça kapsamlı olan bu anlaşmanın amacı, uluslararası ticarete yer alan düzensizlikleri azaltmak, fikri mülkiyete ilişkin ticarete uygulanması gereken usul ve önlemlerin engel teşkil etmemesini sağlamak, fikri mülkiyete ilişkin hakların tanınmasını ve korunmasını sağlamak ve ülkelerin birbirlerine ait olan fikri mülkiyet haklarının standartlarını asgari düzeyde belirlemektir.² Bu kapsamlı anlaşmanın içerisinde yer alan başlıklar; bilgisayar programları ve veri derlemeleri, kiralama hakları, sanatçılar, plak yapımcıları ve yayın kuruluşlarının korunması, markanın korunması, coğrafi işaretli ürünlerin korunması, sınaî tasarımlar, patentler, entegre devreler ve tasarımlar ve açıklanmamış bilgiler olmuştur.

1947 yılında GATT ile temelleri atılan ve bugün de aynı kuralların uygulandığı uluslararası ticaret sistemi dört temel ilke üzerine inşa edilmiştir. Bu ilkeler; en çok kayrılan ülke kuralı, ulusal muamele kuralı, gümrük vergilerinin indirilerek birleştirilmesi ve tarifeler yoluyla koruma şeklinde belirlenmiştir.³

Yukarıda bahsi geçen bütün süreç ve bu süreçte ortaya koyulan ilkelere temel amaç, ticaretin serbestleştirilmesi ve adil bir rekabet ortamının oluşturulmasıdır. AB de küresel ticaret ortamında üçüncü ülkelerle yürüttüğü ticaret anlaşmalarında ticaretin serbestleştirilmesini ve kendi rekabet edebilirliğini artırmayı hedeflemiştir. Ayrıca AB, bu hedeflerin de ötesine geçerek Birlik içerisinde ortak bir ticaret politikası oluşturmuş ve

² T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması (TRIPS)", <https://telihaklari.ktb.gov.tr/TR-332365/ticaretle-baglantili-fikri-mulkiyet-anlasmasi-trips.html>, Erişim Tarihi: 20.06.2024.

³ İstanbul Ticaret Odası Yayınları, "Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dahil Edilmesi", Yayın No: 2010-18, 2010, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_8_diger/ab_sta_tr_dahil_edilmesi.pdf, Erişim Tarihi: 20.06.2024.

diğer ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarını bu politikalar çerçevesinde düzenlemiş ve sürdürmüştür.

AB'nin Ticaret Politikaları ve Serbest Ticaret Anlaşmaları

Kuruluşunun temellerindeki en önemli konulardan biri serbest ticaret olan AB, bugün hem Tek Pazar politikasına hem de parasal bir birliğe erişebilmiş durumdadır. Bu bütünleşme çabalarına ek olarak AB, 27 üye ülkesi için ortak ve bağlayıcı ticaret politikaları ortaya koymaktadır. AB'nin Ortak Ticaret Politikası Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 133. maddesinde düzenlenmiş olup, üye ülkelerin gümrük birliği etrafında bir araya gelerek tek pazar oluşturması ortak politikalar ve kurullarla gerçekleştirilmiş ve sürdürülebilir hale getirilmiştir.

AB'nin Ortak Ticaret Politikası'nın temel amaçları şu şekildedir:

- Üye ülkelerin Ortak Ticaret Politikası çerçevesinde üçüncü ülkeden gelen malların AB iç pazarında serbest dolaşması,
- Ticarete rekabeti bozacak herhangi bir durumun yaşanmaması için ortak koruyucu önlemlerin alınması,
- Üye ülkeler için üçüncü ülkelerin pazarlarında kendi aralarındaki rekabeti bozan haksız uygulamaların meydana gelmesinin önlenmesi,
- Ticarete hassas görülen sektörlerin korunması,
- AB kurumlarının hem üçüncü ülkelerle olan hem de DTÖ gibi uluslararası kuruluşlarla olan müzakereleri yürütmeleri ve akdetmeleridir.

AB'nin bu amaçları, ticarete serbestleşme ve adil rekabetin tüm üye ülkelerde benimsenmesine ve ticaretin Birlik çıkarına en etkili şekilde hizmet etmesine katkı sunmaktadır. Ortak Ticaret Politikasıyla belirlenmiş üçüncü ülkelere ortak uygulanan kararlar, bu üçüncü ülkelerin pazarlarına giriş olanaklarını artırmayı ve üye ülkelerin kendi iç pazarlarında üçüncü ülke kaynaklı oluşacak haksız rekabeti engellemeyi amaçlamaktadır. AB, üçüncü ülkelere yönelik ticaret politikalarını DTÖ nezdinde yürütülen çok taraflı ticaretin serbestleştirilmesi ve ikili serbest ticaret anlaşmalarıyla uygulamaktadır. AB'nin Ortak Ticaret Politikası uygulamalarındaki öncelikli konular ise tarifelerin indirilmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması ve serbest ticaret anlaşmalarıdır.

AB'nin serbest ticaret anlaşmalarına yönelik düzenlemeleri iki ana dönemi kapsamaktadır. İlk dönemdeki serbest ticaret anlaşmaları 1973 yılından itibaren başlayan birinci nesil anlaşmalar olmuştur. Bu serbest ticaret anlaşmaları, AB'nin yakın coğrafyasında yer alan ülkelerle karşılıklı serbest ticaretin oluşturulmasını amaçlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde kıtaya uzak bölge ülkeleri ve bölgesel gruplarla serbest ticaret anlaşması yapılması bir öncelik olmamıştır. Özetle AB, birinci nesil serbest ticaret anlaşmalarını kendisine yakın olan bölge ülkeleriyle oluşturmaya ağırlık vermiş, bu dönemde kıtaya uzak bölgelerden yalnızca Güney Afrika Cumhuriyeti, Meksika, Şili, Fildişi Sahili ve Kamerun'la serbest ticaret anlaşması akdetmiştir. Karayip ve Pasifik'teki

ülkelerle yapılan anlaşmalar dışarıda tutulduğunda AB, bu dönem içerisinde herhangi bir bölgesel yapıyla ticaret anlaşması gerçekleştirmemiştir.

AB, bu birinci nesil serbest ticaret anlaşmalarının yapıldığı dönemde kademeli olarak bir serbest ticaret geçişi ortaya koymaya çalışırken, ikinci dönemde yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarıyla pazara tamamen erişim sağlama yaklaşımını benimseyerek serbest ticaretin daha fazla geliştirilmesine odaklanmıştır. AB'nin bu yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarına yatırımlar, kamu ihaleleri, rekabet ve fikri mülkiyet hakları gibi daha önce gündeme getirilmemiş konuları da kapsayan bir nitelik kazandırılmaya çalışılmıştır. AB, yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarıyla serbest ticareti geliştirerek diğer ülkelerin pazarlarına erişimi daha kolay hale getirmiştir. Seçilmiş ülkeler ve ülke gruplarıyla serbest ticaret anlaşmaları imzalamaya başlayan AB, adil rekabet ortamından daha fazla yararlanmaya başlamıştır. Bu anlaşmalar imzalanırken, ülkelerin ekonomik gelişmişliği, büyüklüğü, pazar potansiyelleri ve AB çıkarlarına karşı korunma seviyeleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu yeni dönemde AB, ANDEAN, ASEAN, KİK, MERCOSUR, Orta Amerika, Afrika-Karayip-Pasifik ülkeleri gibi farklı gruplarla serbest ticaret anlaşmalarının müzakerelerini başlatmıştır.⁴

2010 yılı itibarıyla ise AB, ticaret politikalarında kendi değerlerini de yaymaya başlayarak sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde adımlar atmıştır. Örneğin, AB ve Güney Kore arasında 2011 yılında imzalanan serbest ticaret anlaşmasına, ilk kez ticaret ve sürdürülebilir kalkınma adı altında bir başlık dahil edilmiştir. Sonrasında ise AB'nin yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarında ticaret ve sürdürülebilir kalkınma, Birliğin ticari faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Buna ek olarak AB, 2015 yılında da Herkes İçin Ticaret Stratejisi'ni yayımlamış ve aynı dönemde BM tarafından kabul edilen sürdürülebilir kalkınmaya uyum sağlama sürecine girmiştir. Bu tutumlar da göz önünde bulundurulduğunda, AB'nin yeni nesil ticaret anlaşmalarında sürdürülebilirlik ve çevre konularının önemli gündem maddeleri olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

AB'nin yeni nesil ticaret anlaşmaları, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek ve ticaretin karşılıklı yararlarını kolaylaştırmak için yapılmaktadır. Bu yeni nesil ticaret anlaşmalarının hükümlerinin, özellikle 2015 Paris İklim Değişikliği Anlaşması olmak üzere iklim politikası hedefleriyle tam uyumlu ve destekleyici olması hedeflenmektedir. Bu anlaşmalar ayrıca, tüm tarafların sağlık, gıda güvenliği, çevre ve sosyal haklarını korumayı, adil ve etik bir ticaret sistemini desteklemeyi de amaçlamakta ve uluslararası vergi kaçakçılığı gibi sorunları önlemeye yönelik stratejilerin benimsenmesini de sağlamaktadır.⁵

⁴ İstanbul Ticaret Odası Yayınları, "Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dahil Edilmesi", Yayın No: 2010-18, 2010,

https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_8_diger/ab_sta_tr_dahil_edilmesi.pdf, Erişim Tarihi: 20.06.2024.

⁵ Council of Europe, Parliamentary Assembly, "New generation" trade agreements and their implications for social rights, public health and sustainable development", Resolution 2152, 27.01.2017,

AB Müktesebatında Fikri Mülkiyet Hukuku

Fikri mülkiyet hakları (*Intellectual Property Rights-IPR*) özünde telif hakları ve sınaî mülkiyet hakları olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Telif hakları, edebi, musiki, sinema ve güzel sanat eserlerini kapsamakta ve bu eserlerden doğan haklar eserlerin üretkenlerine ait olması sebebiyle başka kişiler tarafından eserlerin hakları kullanılamamaktadır. Sınaî mülkiyet hakları ise patent, marka ve tasarım gibi hakları kapsamaktadır. Bu haklar; sanayi ve tarımdaki buluş, yenilik, tasarım ve özgün çalışmaların ilk uygulayıcıları ile marka ve ticaret unvanı gibi ayırt edici isim ve işaretleri taşıyan ürünleri üretmek ve satmak gibi yetkileri belirli sürelerle sahiplerinin tekeline bırakmaktadır.

Telif hakkı, patent, endüstriyel tasarım, ticari marka, coğrafi işaretli ürünler, yeni bitki çeşitleri, entegre devre topoğrafyası ve tasarımlar, biyoteknoloji, gen teknolojisi, bilgisayar programları, veri tabanları ve hatta ticari sırlar fikri mülkiyet hakları şemsiyesi altında yer almaktadır. Bunların yanı sıra, son dönemde biyoçeşitlilik, geleneksel bilgi ve hatta nanoteknoloji gibi konuların da fikri mülkiyet hakkına sahip olması gerekliliği tartışmaları bulunmaktadır. Dolayısıyla fikri mülkiyetin kapsamının genişleme eğilimi gösterdiğini söylemek mümkündür.

Telif hakları ve sınaî mülkiyet hakları arasında bir ayrım bulunmaktadır. Telif hakları, eserin meydana getirilmesiyle kendiliğinden doğmaktadır. Bu hak kazanımı için herhangi bir bildirim ya da tescil prosedürüne ihtiyaç yoktur. Buna karşılık patent, faydalı model, marka ve tasarım gibi sınaî mülkiyet haklarının idari bir kurum tarafından tescil edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, fikri mülkiyet haklarının hukukun diğer alanlarından farklı olarak kendine özgü niteliklere sahip olduğu söylenebilmektedir.

Fikri mülkiyet hukuku, özellikle sosyal politikaların gelişim gösterdiği son dönemde AB ve üye ülkeler için de oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Fikri mülkiyet hukuku ile AB üye ülkeleri ticarete kendi aralarında bir uzlaşmaya varabilecek ortak düzenlemelere sahip olacak, iç pazarda malların serbest dolaşımına katkı sunulacak ve hakların ihlali durumunda ceza sistemlerinde daha şeffaf bir süreç yürütülecektir. AB üye ülkelerinin ulusal mevzuatlarında bu ülkelere haklarını uygulamak konusunda etkili araçlar sağlansa da bazen bu araçların pratikte uygulanmadığı görülmektedir. Fikri mülkiyet haklarında var olan boşluklar üye ülkelerin ulusal farklılıklarından -özellikle sahtecilik ve korsanlıktan- kaynaklanan sorunları da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, ticarete istismar ve yön değiştirmeler yaşanmakta ve piyasada bozulmalar görülmektedir. Fikri mülkiyeti ihlal eden sahtecilik ve korsanlıkla mücadele etmenin ve bunların olumsuz ekonomik, çevresel, sağlık ve toplum üzerindeki etkilerini azaltmanın en etkili yolları, şirketler ve hükümetler tarafından ortaklaşa uygulanan ticari markalar, patentler, telif hakları, sahtecilikte risk yönetimi gibi güçlü fikri mülkiyet hükümleridir. Fikri mülkiyet haklarının uygulanmasını düzenleyen ulusal hükümlerin bir bütün haline gelmesiyle yani

<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=23489&lang=en>, Erişim Tarihi: 21.06.2024.

uyumlaştırılmasıyla, AB iç pazarında daha iyi bir rekabet ortamının oluşacağı ve ceza sistemlerinde daha şeffaf olunacağı düşünülmektedir.

AB iç pazarında fikri mülkiyet haklarının ihlali konusundaki ceza sistemini ortak ve bütüncül hale getirecek bir mevzuatın bulunmaması durumunda, ticarete riskler ve dolayısıyla maliyetler açısından farklılıklar var olmaya devam edecektir. Ceza sistemindeki farklılıklar rekabet koşullarında da farklılıklara ve ticaret akışlarında sapmalara yol açacaktır. Özellikle sahtecilik ve korsanlık ulusal mevzuatlar arasındaki farklılıklardan yararlanılarak yayılan bir olgu olduğundan, sahtecilik ve korsanlığın ortaya çıktığı ülkelerde, işletmeler, geliştikleri pazarlarda sahte ve korsan ürünlerden kaynaklanan rekabetle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum ise pazar paylarında zarara ve dağıtım ağlarında düzensizliğe yol açmaktadır. Pazar, sahte olmayan gerçek ürünlerden daha kolay satılabilen sahte ve korsan ürünlerle dolduğunda, perakendeciler de bu sahte olmayan orijinal ürünleri sipariş etmekten geri durmaktadırlar. Bu durum ise iç pazardaki rekabet koşullarının şeffaf yürütülmesine engel olmakta ve eşitliği bozucu bir etki yaratmaktadır. Rekabet kurallarının bozulmasına engel olmak için ise üye ülkelerin ulusal mevzuatlarını AB'yle tam uyumlu hale getirmeleri gerekmektedir.

Başta rekabetin oldukça yüksek olduğu sektörlerde sahtecilik ve korsanlıkla mücadele, adil bir rekabet ortamı yaratılması açısından önemlidir. Ticarete adil rekabeti bozan durumlar yalnızca işletmelere ciddi zararlar vermekle kalmayarak aynı zamanda izlenen amaca, yani fikri mülkiyet haklarını ihlal eden ve birçok durumda tüketicilerin sağlığı veya güvenliği için riskler içeren ürünlerin pazarlanmasını engellemeye yönelik bir haksızlık yapılmasına da yol açabilmektedir. Bu haksızlıkların yapılmaması için AB müktesebatında yer alan fikri mülkiyete dayalı düzenleme ve standartlara uyum sağlamak Birlik açısından önem arz etmektedir.

Genel olarak fikri mülkiyet ihlalleri ulusal ekonomiler ve hükümetler için uluslararası boyutlara ulaşabilen, ticaretin sapmasına ve rekabetin bozulmasına yol açan ciddi bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. Bu sorunların ortaya çıkmasını engellemek ve AB üyesi ülkelerin ulusal ceza sistemlerindeki farklılıkları ortadan kaldırmak için Komisyon, 15 Ekim 1998 tarihinde Tek Pazar'da sahtecilik ve korsanlıkla mücadeleye ilişkin bir Yeşil Kitap sunmuştur. Bu Yeşil Kitap'ta özellikle önerilen alanlar; özel sektörün eylemleri, cezalar ve fikri mülkiyet hakları konusunda ortak bir uzlaşma oluşturma ve ulusal makamlar arasında iş birliği olmuştur.⁶

Fikri mülkiyet alanında bugüne kadar alınan kararlar ve gerçekleştirilen eylemler, ulusal hukukların birbirleriyle, bir bütün olarak uyumlaştırılmasına ve Birlik düzeyinde ortak bir alanın yaratılmasına destek olmuştur. Örneğin, ticari markalar, tasarımlar, patentler,

⁶ European Parliament, "Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on measures and procedures to ensure the enforcement of intellectual property rights", <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52003PC0046>, Erişim Tarihi: 03.07.2024.

teelif hakları, coğrafi işaretler, menşe adları gibi belirli konular tüm üye ülkelerce ortak bir hale getirilmeye çalışılmıştır.⁷

AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Fikri Mülkiyet Hukuku

Fikri mülkiyetin korunması ve uygulanması AB'nin diğer dünya devletlerini yenilikçiliğe teşvik etme ve küresel ekonomide rekabet edebilir durumda olma kabiliyetini geliştirmesi açısından hayati bir önem arz etmektedir. Fikri mülkiyet hakları, patent, ticari marka, tasarım, teelif hakkı ve coğrafi işaret gibi birçok konuda belirli kurallar ortaya koyularak ticaretin adil bir rekabet içerisinde devam edebilmesini ve Avrupa'daki işletmelerin haklarının korunmasını sağlamaktadır.

- Ticarete AB ihracatçılarının karşı karşıya kaldığı korsanlık ve sahteciliğin satışlara zarar vermesinin engellenmesini,
- AB'nin iktisadi açıdan büyümesi ve rekabet edebilirliğinin artması için yaratıcılık ve inovasyonun desteklenmesini,
- AB'nin fikirlerinin, markasının ve ürünlerinin koruma altına alınmasını,
- Güçlü IPR standartlarının belirlenmesiyle beraber sahte ve insan sağlığına ve çevreye zarar verebilir ürünlerin ortaya çıkmasının engellenmesini,
- Hak sahiplerinin uluslararası alanda haklarının korunması için fikri mülkiyet hukuku kapsamında öngörülebilir bir yasal çerçeve sunulmasını amaçlanmaktadır.

AB, daha önce bahsedildiği gibi üçüncü ülkelerde de fikri mülkiyet haklarının korunması ve uygulamaya geçirilmesi için hedefler ortaya koymaktadır. AB'nin, AB dışında kalan ülkelere fikri mülkiyet haklarını uygulamaya yönelik stratejileri 2014 yılından beri yürürlüktedir. Öncelikle fikri mülkiyet haklarının etkili bir şekilde uygulanması için yurt dışında ticaret ve yatırım yapan Avrupa işletmeleri için özel önlemler içeren bir strateji benimsenmiştir. Buradaki temel amaç, AB dışında kalan bölgelerde fikri mülkiyet standartlarını teşvik etmek ve bu hakları ihlal eden malların ticaretine engel olmaktır. Ayrıca AB, ikili ticaret anlaşmalarında karşıdaki ülkenin kalkınma seviyesini göz önünde bulundurarak kapsamlı bir fikri mülkiyet hakları bölümü ortaya koymakta ve müzakerelerini bu kapsam çerçevesinde ilerletmektedir.

Komisyon, diğer ülkelerle beraber fikri mülkiyet konusunda düzenli toplantılar gerçekleştirerek fikri mülkiyet diyalogları ve fikri mülkiyet çalışma grupları organize etmektedir. Üçüncü ülkelerin fikri mülkiyet haklarını iyileştirmelerine yardımcı olmak için teknik iş birliği programları gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, KOBİ'lere fikri mülkiyet hakları konusunda bilgi ve tavsiye sağlamak amaçlı IPR (*Intellectual Property Rights*) KOBİ yardım masaları oluşturulmaktadır. Fikri mülkiyetten sağlanan koruma, özellikle

⁷ European Commission, "Chapters of the acquis", https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en, Erişim Tarihi: 02.07.2024.

yasal mücadele kaynağı olmayan KOBİ'ler için hayati bir öneme sahiptir. Birçok KOBİ, özellikle kuruluşlarının ve gelişmelerinin ilk aşamalarında fikri mülkiyeti göz ardı etmektedir ancak, fikri mülkiyet hükümleri güçlü oldukça daha fazla öngörülebilirlik sağlandığı için KOBİ'ler ihracatta yaşadığı engelleri daha kolay bir şekilde aşabilmektedir.

Bunlara ek olarak Avrupa Komisyonu, fikri mülkiyet haklarının uygulanması konusunda düzenli olarak anket ve raporlama çalışmaları da yürütmektedir. Bu raporlar, AB dışındaki ülkelerdeki fikri mülkiyet hakları rejimleri hakkında bilgi aktarımında bulunmakta, kendi iş stratejilerini ve operasyonlarını daha etkili hale getirmek için olanak tanımaktadır. Bu raporlar, AB için de fikri mülkiyet haklarının korunması ve uygulanması konusunda Birliğin çıkarlarına zarar veren durumların daha kolay tespit edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca AB'nin sahtecilik ve korsanlığa dair bir izleme listesi de bulunmaktadır. Bu izleme listesiyle fikri mülkiyetin suistimal edildiği yerlerin belirlenmesi sağlanarak, gerekli eylem ve önlemlerin alınması teşvik edilmektedir. Avrupa Komisyonu, AB dışında kalan üçüncü ülkeler için özellikle korsanlık ve taklit olmak üzere önemli fikri mülkiyet hakkı ihlalleriyle karşı karşıya kaldığında bu hizmet sağlayıcılarını ve fiziksel pazar yerlerini belirlemeyi amaçlayan bir kamuoyu danışması başlatmıştır. Bir başka alan olan ilaç sektöründe ise AB, gelişmekte olan ülkelere ilaçlara erişimi kolaylaştırmak ve ilaç şirketlerinin fikri mülkiyet hakları ile gelişmekte olan ülkelere ihtiyaç sahibi kesimlere ilaç sağlanması gerekliliği arasında doğru dengeyi sağlamak için de sürekli olarak çalışmalar gerçekleştirmektedir.⁸

AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarında Fikri Mülkiyetin Faydaları

Fikri mülkiyet yoğun endüstriler AB'nin GSYİH'sinin %47,1'lik kısmıyla 6,4 trilyon avro değerindedir ve AB istihdamının ise %38,9'unu oluşturmaktadır. Birliğin GSYİH'sinin %14'ünden fazlasına sahip olan fikri mülkiyet hakları yoğun endüstriler, AB için oldukça önemli bir rekabet gücü sağlamaktadır. AB'nin iç ticaretine bakıldığında ise %75'inden fazlasını fikri mülkiyet yoğun endüstriler oluşturmaktadır ve bu endüstriler AB tek pazarının belkemiği olarak görülmektedir. Almanya, Fransa, İtalya ve Hollanda AB üye ülkeleri arasında fikri mülkiyet haklarının oluşturulması konusunda öncü konumdadır. Son dönemde AB için önemli bir konu olan yeşil dönüşüm kapsamında fikri mülkiyete bakıldığında, sürdürülebilir inovasyonda aktif olan fikri mülkiyet hakları yoğun endüstriler arasında iklim değişikliğini azaltma teknolojileri içeren patentler ve yeşil markaların artmasını sağlayan sektörler büyüyerek istihdamın %9,3'ünü ve GSYİH'nin ise %14'ünü oluşturmaktadır. Avrupa'da patent başvurularının yaklaşık %10'u sera gazı emisyonlarını azaltmayı veya önlemeyi amaçlamaktadır.⁹

⁸ European Commission, "Protecting EU creations, inventions and designs", https://policy.trade.ec.europa.eu/enforcement-and-protection/protecting-eu-creations-inventions-and-designs_en, Erişim Tarihi: 08.07.2024.

⁹ European Union Intellectual Property Office, "IPR-intensive industries and economic performance in the European Union", 2022, https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/IPR-

AB’de fikri mülkiyet yoğun endüstrilerde ücretler, yoğun olmayan endüstrilere kıyasla ortalama %47 daha yüksek durumdadır. Toplam AB ihracatının ise %68’inden sorumlu olup, AB ekonomisine yatırımları yönlendirmektedir. AB’nin serbest ticaret anlaşmalarında yer alacak fikri mülkiyet hükümleri, her yıl daha yüksek AB GSYİH’sine, daha fazla AB ihracatına ve yatırım yapılmasına yol açmaktadır. AB’nin serbest ticaret anlaşmalarında daha güçlü fikri mülkiyet hükümleri olmasıyla AB ihracatında en fazla artış gösterecek sektörler; makine, ulaşım ekipmanları, elektronik ve ilaçtır.

Öte yandan AB’nin serbest ticaret anlaşmalarında özellikle coğrafi işaretli ürünler fikri mülkiyet konusunda daha güçlü iken, patent ve ticari markalar daha zayıf konumdadır. Dolayısıyla buradan, AB’nin serbest ticaret anlaşmalarında patent ve ticari markalara daha az odaklandığı çıkarımı yapılabilmektedir ki bu iki alan coğrafi işaretli ürünlere kıyasla ekonomik açıdan daha önemli konumdadır.¹⁰

Aşağıda, örnek olarak, AB’nin yeni nesil ticaret anlaşmalarında fikri mülkiyet hakları konusundaki kararlara yer verilmiştir:

AB-Kanada – Kapsamlı Ekonomik Ticaret Anlaşması (CETA)

CETA, AB’nin serbest ticaret anlaşmalarında fikri mülkiyet hakları kapsamındaki ilk ve en önemli anlaşmalarından biridir. CETA 21 Ekim 2017 tarihinde imzalanmıştır. CETA, AB tarafından imzalanan yeni nesil ticaret anlaşmalarının da ilki konumundadır. Bu anlaşmayla AB ve Kanada arasında fikri mülkiyet hakları konusunda her iki taraf için de daha eşit bir alan yaratılacağı ve özellikle Kanada’nın değişen fikri mülkiyet hakları yasalarında CETA’nın pozitif bir uyum yaratacağı düşünülmektedir. Bu pozitif uyumun başta rekabet politikası olmak üzere pek çok olumlu etkiyi doğurması beklenmektedir. Özellikle telif haklarıyla ilgili olan hükümlerin çoğunun -2012 yılında AP tarafından reddedilen ACTA’dan¹¹ farklı olarak- ve fikri mülkiyet haklarının daha sıkı bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır.

Anlaşmada patentler, ticari markalar, tasarımlar ve coğrafi işaretlerle ilgili kapsayıcı bölümler yer almaktadır. Ayrıca bu anlaşmayla, Kanada için Ticari Marka Yasası Anlaşması’na uyması, Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Tescili için Lahey sistemine katılması, tescilli endüstriyel tasarımlar için yeni yasal korumalar oluşturması, Patent

[intensive industries and economic in EU 2022/2022 IPR Intensive Industries FullR en.pdf](#), Erişim Tarihi: 07.07.2024.

¹⁰European Centre for International Political Economy, “The Benefits of Intellectual Property Rights in EU Free Trade Agreements”, <https://ecipe.org/publications/iprs-in-eu-ftas/>, Erişim Tarihi: 09.07.2024.

¹¹ Sahtecilik Karşıtı Ticaret Anlaşması (ACTA), fikri mülkiyet haklarının korunmasında AB ve AB üyesi 22 üye ülkeyle Avustralya, Kanada, Japonya, Fas, Yeni Zelanda, Singapur, Güney Kore ve ABD tarafından 1 Ekim 2011 tarihinde imzalanmış, 4 Temmuz 2012’de AP tarafından reddedilmiştir. Ayrıca bakınız: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20120703IPR48247/europeanparliament-rejects-acta>, Erişim Tarihi: 10.07.2024.

Yasası Anlaşması'na uyması ve ilaç patentleri için sunulan veriler için de gelişmiş koruma oluşturulması şartları ortaya koyulmuştur.¹²

AB-Vietnam Serbest Ticaret Anlaşması

2019 yılında AB ve Vietnam arasında bir dizi mal ve hizmetleri kapsayan bir serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre taraflar arasında gıda ve içecek ürünlerinde önemli tarife indirimlerine ve bazı tarife dışı engellerin ele alınmasına karar verilmiştir. Anlaşma ayrıca, uluslararası işçi hakları ve işçilerin korunması, küresel çevre anlaşmaları ve insan hakları alanlarında da taahhütler içermektedir.

AB'nin Vietnam'la imzaladığı serbest ticaret anlaşması da AB'nin yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarına iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle taraflar arasındaki tarifelerin %99'u ve bürokratik işlemler ve düzenleyici kurallardan kaynaklanan ticari engeller ortadan kaldırılmıştır. Anlaşmaya göre makine ve makine aksam parçaları, motosikletler, motorlu taşıtların aksam ve parçaları, eczacılık ürünleri, tekstil ürünleri, kimyasallar, şarap, dondurulmuş domuz eti gibi ürünlerde aşamalı olarak tarifeler kaldırılmış, kaldırılmayan ürünlerde de belirli bir oranda mevcut tarifeler sabit tutulmuştur. Buna ek olarak anlaşma, coğrafi işaretli ürünlerin de korunmasını güvence altına almaktadır. Bu yeni nesil anlaşmaya göre 169 adet özel coğrafi menşei olan Avrupa içecek ve gıdasının Vietnam marketinde taklit ve sahteciliğe karşı özel olarak korunmasına karar verilmiştir.¹³

AB-Japonya Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EPA)

AB ve Japonya, mal ve hizmette tarifeleri ortadan kaldıran kapsamlı bir ticaret anlaşması olan Ekonomik Ortaklık Anlaşması'nı imzalamışlardır. 2019 yılında yürürlüğe giren bu anlaşmada, fikri mülkiyet haklarının korunması bağlamında başta ticari sır, verilerin korunması ve patent ek koruma süreleri olmak üzere, oldukça kapsamlı bir anlaşma olan DTÖ Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'nın (TRIPS) dahi ötesine geçen yükümlülükler yer almaktadır. AB için önemli bir sektör olan eczacılıkta beşerî ve veteriner ilaçlarda beş yıla kadar patent süresi için telafi edici ek koruma ve en az altı yıllık veri koruma süresi sağlanmasına karar verilmiştir. Bitki koruma ürünleri içinse en az on yıllık veri koruma süresine karar verilmiştir. Ayrıca 200'den fazla AB gıda ürünü, şarap ve alkollü içeceklerde coğrafi işaretler konusunda koruma sağlanmıştır. Anlaşmada ek olarak, AB için son dönemde önemi oldukça artan sürdürülebilir kalkınma başlığı da yer almaktadır.¹⁴

¹² DataKapital Blog, Ahmet Toprak, "Kapsamlı Ekonomi ve Ticaret Anlaşması (CETA), 11.03.2023, <https://datakapital.com/blog/kanada-avrupa-ticaret-anlasmasi/>, Erişim Tarihi: 07.07.2024.

¹³ TOBB Brüksel Ofis Temsilciliği, Hazırlayan: Seval İskender, "AB'nin Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları: AB-Vietnam Ticaret Anlaşması", <https://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2019/294/92-96.pdf>, Erişim Tarihi: 07.07.2024.

¹⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, "AB-Japonya Ekonomik Ortaklık Anlaşması, Hazırlayan: Bahar Güçlü, 2018, <https://www.ikv.org.tr/images/files/abjaponyaFeb2018.pdf>, Erişim Tarihi: 06.07.2024.

AB-Singapur Serbest Ticaret Anlaşması

Ekim 2018 tarihinde AB ve Singapur Serbest Ticaret Anlaşması ve yatırım koruma anlaşması imzalanmıştır. AB-Singapur Serbest Ticaret Anlaşması, AB ile Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) üyesi bir ülke arasındaki ilk serbest ticaret anlaşmasıdır. Anlaşma, sınır kontrolleri de dahil olmak üzere fikri mülkiyet haklarının uygulanması için yüksek düzeyde korumalar içermektedir. Ayrıca coğrafi işaretler için Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönlerine Dair Anlaşma kapsamında yer alan düzenlemelerden daha yüksek bir koruma düzeyi oluşturulmuştur.¹⁵

AB-Meksika Küresel Anlaşmasının Modernizasyonu

AB ve Meksika arasında, 2016 yılında müzakereleri başlayan ve 2020 yılında tamamlana anlaşmada tarafların ortak hedefleri arasında fikri mülkiyet haklarının yüksek düzeyde korunmasını sağlamak önem arz etmektedir. Bu anlaşmayla hem AB'nin hem de Meksika'nın mevcut fikri mülkiyet yasaları teyit edilmiş ve her iki tarafın da fikri mülkiyet haklarını korumak ve uygulamaya koymak için ticari markalar, patentler, tasarımlar, ticaret sırları hakkında yükümlülükler ortaya koyulmuştur.¹⁶ Anlaşma ayrıca Meksika'yı telif hakkı koruması başta olmak üzere uluslararası standartlara uymaya teşvik etmektedir.¹⁷

Fikri Mülkiyet Hukuku ve Türkiye

AB'nin her yıl aday ülkelerin durumunu AB müktesebatı çerçevesinde değerlendirerek sunduğu ülke raporlarından olan 2023 yılı Türkiye Raporu'na bakıldığında Türkiye'nin, fikri mülkiyet hukuku müktesebatı kapsamında iyi düzeyde hazırlıklı durumda olduğu görülmektedir. Öte yandan, bir önceki yılın rapor döneminden 2023'e kadar Türkiye'nin ilerleme kaydetmediği not edilmiştir. Özellikle adli işlemlerdeki prosedürlerde uygulama ve yürütme konusunda çözülememiş sorunlar bulunmaktadır. Türkiye'nin başta taklit ve korsan ürünlerin satışı konusunda daha dikkatli olması, fikri ve sınaî mülkiyet haklarının ihlalleri hususunda etkin bir mücadele sürdürmesi ve fikri mülkiyet konusunda gerçekleşen mahkemelerdeki uzmanlaşmayı artırması gerekmektedir. Buna ek olarak, Sınaî Mülkiyet Kanunu'nun etkili bir şekilde uygulanması ve fikri mülkiyet hakkı sahipleriyle iş birliğinin geliştirilmesi de AB'nin beklentileri arasında yer almaktadır. Ayrıca, fikri mülkiyet konusunda sisteme bağlı olan eksikliklerin tespit edilmesini

¹⁵ European Union, "Free Trade Agreement between the European Union and Singapore", 14.04.2023, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/free-trade-agreement-between-the-european-union-and-singapore.html>, Erişim Tarihi: 05.07.2024.

¹⁶ Department of Enterprise, Trade and Employment, "Free Trade Agreements", <https://enterprise.gov.ie/en/what-we-do/trade-investment/free-trade-agreements/>, Erişim Tarihi: 05.07.2024.

¹⁷ European Commission, "The EU-Mexico agreement explained", https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/mexico/eu-mexico-agreement/eu-mexico-agreement-explained_en, Erişim Tarihi: 05.07.2024.

kolaylaştırmak için doğru istatistiksel verilerin toplanmasının ve işlenmesinin de sağlanmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir.

Türkiye'nin telif hakları konusunda da teknolojik gelişmişliğini artırması ve telif haklarını yeterli düzeyde korumayı sağlayacak şekilde güncel hale getirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin Dijital Tek Pazarda Telif Hakları ve Bağlantılı Haklar Yönergesi ile uyumlu olmadığı not edilmiştir. İlaçlar ve zirai kimyasal ürünler için ruhsat almak üzere oluşturulan açıklanmamış test ve diğer verilerin korunmasına yönelik etkin bir sistemi bulunmadığından Türkiye'nin bu konuda sorumluluklarını yerine getirmesi beklenmektedir. 2022 yılı Türkiye Raporu'na göre, AB'ye giriş yapan taklit mallarla mücadele konusunda Türkiye'nin özellikle transit mallar ve ihracat başta olmak üzere, gümrük uygulamalarını iyileştirmesi gerektiği de not edilmiştir.

Ürün ve mallardaki taklitçilik, gıda ve alkollü içeceklerden araçlara, araç aksesuarları ve yedek parçalara kadar geniş bir ürün yelpazesini kapsamaktadır. Türkiye'de halen bu gibi sorunların yaşanması sebebiyle fikri mülkiyet haklarının gümrüklerde uygulanmasına ilişkin mevzuat, AB müktesebatıyla tam uyumlu olarak görülmemektedir. Nitekim son bir yıl içerisinde Türkiye'den AB'ye giden ürünlerde sınırda alıkonulan ürün sayısında artış yaşanmıştır.

Ayrıca, fikri mülkiyet hakları yoğun olan sektörlerin ekonomik faydalarını anlatan kampanyaların oldukça az olması, kamu kurumları tarafından taklitçiliğin ve korsanlığın halk sağlığı ve tüketici güvenliği, hukukun üstünlüğü ve iş gücü piyasası konularında neden olduğu tehlikeler Türkiye'nin iyileştirmesi gereken diğer alanlardır. Fikri mülkiyet hakkı AB'ye uyum sürecinde uygulanması gereken önemli bir konudur. Fikri mülkiyet hakkını tam anlamıyla uygulamak taraflar arasındaki taklit ticaret akışını durdurmak açısından önemlidir ancak, bu akışı durdurmak için Türkiye'nin daha güçlü bir siyasi irade göstermesi gerekmektedir.¹⁸

Türkiye'nin üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşması 1980'lerde başlayan ihracata dayalı büyüme stratejisiyle gerçekleşmiştir. Bu büyümeyle beraber Türkiye hem yeni pazarlar bulmak hem de ihracatı ürün bazında çeşitlendirmek amacını gütmüştür. Türkiye'nin tercihli ticaret anlaşmaları özellikle 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşmenin etkileriyle genişlemeye başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, küresel sistemde genişleyen bu tercihli ticaret ağlarına katılmak ve gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmek hedefiyle, başta AB'nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı ülkelerle olmak üzere, karşılıklı yarar esasına dayalı olarak serbest ticaret anlaşmaları imzalamış ve imzalamaya devam etmektedir.

Türkiye için gümrük birliğine kadar giden süreçte ihracat, ihracata dayalı ekonomik büyüme modeline geçilmesi ile birlikte öz kaynakların seferber edilmesi ve dış pazarlara

¹⁸ Avrupa Komisyonu, "2023 Türkiye Raporu", <https://ab.gov.tr/siteimages/resimler/2023%20T%C3%BCrkiye%20Raporu.pdf>, Erişim Tarihi: 10.07.2024.

erişimin desteklenmesi yoluyla teşvik edilmiş, dış ticaret için oldukça önemli olan tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması için DTÖ çerçevesi dışında ayrı bir çaba gösterilmemiştir. 1989'da Doğu Avrupa'daki liberal dönüşüm ve 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri AB'yle ticari anlaşmalar imzalamış ve AB pazarında Türkiye'nin ürünleriyle rekabet edebilir duruma gelen bu ülkelerin ürünleri Türkiye'den gelen ürünlerde olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu durumda Türkiye'nin iç teşviklerin yanı sıra kendi ekonomisine zarar gelmemesi için yeni pazarlar yaratmak durumunda kalması kaçınılmaz olmuştur. AB ile Gümrük Birliğinin gereği olarak Türkiye AB Dış Ticaret Politikası ve Dış Ticaret tarifelerine uyum sağlamaya başlamış ve bu kapsamda AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına uyum sağlamak bir öncelik haline gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye, EFTA ülkeleri, İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Estonya, Çekya, Slovakya, Letonya, Slovenya, Bulgaristan, Makedonya, Polonya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır.¹⁹ Bu serbest ticaret anlaşmalarında da belirli fikri mülkiyet haklarının tanımlanması gerekli görülmektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarında Fikri Mülkiyet Hukuku Düzenlemeleri

Türkiye'nin Yürürlükte Olan Serbest Ticaret Anlaşmaları	Anlaşmanın Yürürlüğe Girme Tarihi	Anlaşmadaki Fikri Mülkiyete İlişkin Önemli Düzenlemeler
Arnavutluk	1 Mayıs 2008	Anlaşmaya fikri mülkiyet haklarına ilişkin olarak, bu hakların ihlal, sahtecilik ve korsancılığa karşı korunmasını sağlamak maddesi eklenmiştir. Ayrıca anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin vatandaşlarına diğer herhangi bir ülkenin vatandaşlarına tanıdığı haklardan daha az hak tanımak gibi bir muamelede bulunmayacaktır. Taraflar arasında fikri mülkiyete ilişkin bir sorunun ortaya çıkması durumunda taraflar acil istişarede bulunacaktır.
Birleşik Arap Emirlikleri	1 Eylül 2023	Taraflar, tarafların ilgili fikri mülkiyet ofisleri veya her bir tarafça belirlenen diğer kurumlar arasında uygun koordinasyon, eğitim ve bilgi alışverişinde iş birliği yapmak için çaba

¹⁹ Ali Kemal Aydın, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önemi", <https://www.mfa.gov.tr/serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-ve-turkiye-nin-dis-ticaretinin-gelistirilmesindeki-onemi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 11.07.2024.

		gösterilecektir. Bu iş birlikleri; fikri mülkiyetle ilgili eğitim ve farkındalık, araştırma, yenilik ve ekonomik büyüme alanlarında fikri mülkiyetin kullanımını içeren politikalarıdır.
Birleşik Krallık	29 Aralık 2020	Taraflar, fikri mülkiyet haklarını TRIPS Anlaşması'na uygun olarak yeterli ve etkili bir şekilde korumayı taahhüt etmiştir. Ayrıca taraflar fikri mülkiyet haklarını korumaya çaba gösterirken çok taraflı sözleşmelerin yükümlülüklerini etkili bir şekilde yerine getirmek konusunda anlaşmaya varmıştır. Anlaşma ayrıca, fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları, özellikle bilgisayar programlarının telif hakları da dâhil olmak üzere telif hakları, bağlantılı haklar, patentler, sınai tasarımlar, entegre devrelerin topoğrafyaları, ticari markalar dâhil coğrafi işaretli ürünler, Sınai Mülkiyet Haklarının Korunmasına ilişkin Paris Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesinde belirtilen, haksız rekabete karşı koruma ve teknik bilgi konusunda gizli bilgilerin korunmasını da içermektedir.
Bosna Hersek	1 Temmuz 2003	Taraflar arasında fikri mülkiyet haklarına ilişkin tüm korumalar Birleşik Krallık'la gerçekleştirilen serbest ticaret anlaşmasında olduğu gibi TRIPS Anlaşması'yla uyumludur. Fikri mülkiyet konusunda herhangi bir sorun yaşanması durumunda taraflar acil istişarede bulunmayı talep edebilmektedir.
EFTA	İsviçre, Lihtenştayn ve Norveç 1 Nisan 1992 İzlanda 1 Eylül 1992	Anlaşma kapsamında taraflar, fikri mülkiyet hakkının ihlaline, korsancılık ve sahteciliğe karşı yeterli, etkili ve ayırım gözetmeksizin koruma sağlayacaktır. Ayrıca anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin vatandaşlarına kendi vatandaşlarına tanıdığı haklardan daha az hak tanımak gibi bir muamelede bulunmayacaktır. Ortak Komite, fikri mülkiyet haklarının uygulanmasını izleyecektir. Fikri mülkiyet hakları ile ilgili herhangi bir konuda, bir tarafın talebi üzerine

		Ortak Komite’de danışmalar gerçekleştirilecektir.
Faroe Adaları	1 Ekim 2017	Fikri mülkiyet haklarına ilişkin taraflar, TRIPS Anlaşması’nın yükümlülüklerine uygun davranmaktadırlar. Ayrıca taraflar, fikri mülkiyet konusunda iş birliği yaparak her biri diğer tarafın ülke isminin, tüketicilerin eşyanın coğrafi menşei konusunda yanıtılmasına sebebiyet verecek şekilde ticari kullanımının önlenmesi için ilgili taraflara hukuki imkânları sağlayacaktır.
Fas	1 Ocak 2006	Anlaşma kapsamında taraflar fikri mülkiyet hakkının ihlaline, korsancılık ve sahteciliğe karşı yeterli, etkili ve ayırım gözetmeksizin koruma sağlayacaktır. Ayrıca anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin vatandaşlarına herhangi bir ülke vatandaşları ve kendi vatandaşlarına tanıdığı haklardan daha az hak tanımak gibi bir muamelede bulunmayacaktır. Ayrıca taraflar, fikri mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin olarak fikri mülkiyet haklarının fiili koruma seviyelerinin yol açtığı ticaret sapmalarından kaçınılması için bu hakların korunmasına ilişkin hükümlerin gözden geçirilmesini kabul etmektedir.
Filistin	1 Haziran 2005	Taraflar, TRIPS ve diğer uluslararası anlaşmalara uyumlu olarak fikri mülkiyet haklarını uygun ve etkili bir şekilde korumayı amaçlamaktadır. Ayrıca anlaşmaya göre fikri mülkiyet haklarına uyum konusunda ticareti zorlayan herhangi bir durumun ortaya çıkması halinde taraflar Ortak Komite’de istişarede bulunmayı talep edebilmektedir.
Kore Cumhuriyeti	1 Ağustos 2018	Taraflar, özellikle yeni dijital ekonomide fikri mülkiyetin önemini kabul etmektedir. Taraflar, Türkiye-Kore serbest ticaret anlaşmaları hükümleriyle uyumlu olmak kaydıyla, fikri mülkiyet haklarının hak sahiplerince kötüye kullanımını veya ticareti

		makul olmayan biçimde sınırlandıran veya uluslararası teknoloji transferini negatif etkileyen uygulamalara başvurulmasını engellemeye yönelik önlemler almak konusunda birbirlerine engel yaratmayacaktır. Taraflar, iç hukuklarına zarar vermeksizin, telif hakkı ve ilgili hakların internet üzerinden ihlal edilmesini engellemek üzere önlemler alacaklardır.
Gürcistan	1 Kasım 2008	Taraflar, uluslararası anlaşmaların hükümlerine uygun olarak, fikri mülkiyet haklarının, ihlal, sahtecilik ve korsancılığa karşı uygulanmaları için alınacak önlemleri ayırım gözetmeksizin korumayı amaçlamaktadır. Ayrıca anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin vatandaşlarına kendi vatandaşlarına tanıdığı haklardan daha az hak tanımak gibi bir muamelede bulunmayacaktır. Fikri mülkiyet konusuna ilişkin olarak ticareti engelleyici bir durum ortaya çıktığında taraflar acil istişarede bulunabileceklerdir.
İsrail	1 Mayıs 1997	Taraflar, fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının en yüksek uluslararası standartlar düzeyinde, yeterli ve etkili bir korunma sağlamayı kabul etmektedir. Fikri, sınai ve ticari mülkiyet alanlarında ticaret koşullarını olumsuz yönde etkileyen bir sorunun ortaya çıkması durumunda, bir tarafın isteği üzerine, çözüme ulaşılması için Ortak Komite'de acil istişare yapılabilir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra geçen üçüncü yılın bitimine kadar İsrail, Türkiye'nin katılacağı veya taraf olduğu çok taraflı fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarını düzenleyen sözleşmelere katılım gösterecektir.
Karadağ	1 Mart 2010	Taraflar, uluslararası anlaşmaların hükümlerine uygun olarak, fikri mülkiyet haklarının, ihlal, sahtecilik ve korsancılığa karşı alınacak önlemleri ayırım gözetmeksizin korumayı amaçlamaktadır. Ayrıca anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin vatandaşlarına

		kendi vatandaşlarına tanıdığı haklardan daha az hak tanımak gibi bir muamelede bulunmayacaktır. Fikri mülkiyet konusuna ilişkin olarak ticareti engelleyici bir durum ortaya çıktığında taraflar acil istişarede bulunabileceklerdir.
Kosova	1 Eylül 2019	Fikri mülkiyet haklarına ilişkin taraflar, TRIPS Anlaşması'nın yükümlülüklerine uygun olarak hareket etmektedir. Ayrıca taraflar, fikri mülkiyet konusunda iş birliği yaparak her biri diğer tarafın ülke isminin, tüketicilerin eşyanın coğrafi menşei konusunda yanıltılmasına sebebiyet verecek şekilde ticari kullanımının engellenmesi için ilgili taraflara hukuki imkânları sağlayacaktır.
Kuzey Makedonya	1 Eylül 2000	Taraflar, fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının en yüksek uluslararası standartlar doğrultusunda uygun ve etkili bir şekilde korunmasını sağlayacaklardır. Fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarıyla ilişkili olarak, ticareti etkileyen güçlüklerle karşılaşılması halinde, taraflardan herhangi biri, her iki tarafı da tatmin edecek çözümler bulunması amacıyla, danışma ve istişarede bulunmayı talep edebilmektedir.
Malezya	1 Ağustos 2015	Fikri mülkiyet haklarının uygulanması, tanıtımı, yayılması, idaresi, korunması ve etkili bir şekilde uygulamaya koyulması ve bu hakların ihlalinin engellenmesi, sahtecilik ve korsancılığa karşı mücadelenin yanı sıra, bu tür hakların korunması ve kontrolü için ulusal örgütlerin kurulması ve güçlendirilmesiyle ilgili durumlarda taraflar, kapasitelerine ve tabi oldukları kanun, yönetmelik ve politikalarına göre iş birliği yapmayı kabul etmektedir. Anlaşmada fikri mülkiyet haklarının, TRIPS'ta tanımlanan ve tarif edilen, telif hakları ve ilgili haklar, ticari markalardaki haklar, coğrafi işaretler, endüstriyel tasarımlar, patentler, entegre devrelerin

		düzen tasarımları ve bitki çeşitliliği haklarını ifade ettiği açıklanmıştır.
Mısır	1 Mart 2007	Taraflar, uluslararası anlaşmaların hükümlerine uygun olarak, fikri mülkiyet haklarının, ihlal, sahtecilik ve korsancılığa karşı uygulanmaları için alınacak önlemleri ayırım gözetmeksizin korumayı amaçlamaktadır. Ayrıca anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin vatandaşlarına kendi vatandaşlarına tanıdığı haklardan daha az hak tanımak gibi bir muamelede bulunmayacaktır. Fikri mülkiyet konusuna ilişkin olarak ticareti engelleyici bir durum ortaya çıktığında taraflar acil istişarede bulunabileceklerdir.
Moldova	1 Kasım 2016	Fikri mülkiyet haklarına ilişkin taraflar, TRIPS Anlaşması'nın yükümlülüklerine tabidir. Ayrıca taraflar, fikri mülkiyet konusunda iş birliği yaparak her biri diğer tarafın ülke isminin, tüketicilerin eşyanın coğrafi menşei konusunda yanıtılmasına neden olabilecek şekilde ticari kullanımının engellenmesi için ilgili taraflara hukuki imkânları sağlayacaktır.
Morityus	1 Haziran 2013	Taraflar, TRIPS ve diğer uluslararası anlaşmalarla uyumlu olarak, fikri ve sınai mülkiyet haklarının uygun ve etkin bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla iş birliği ve ortak çalışma yapacaktır. Fikri ve sınai mülkiyet haklarıyla bağlantılı olarak ticareti etkileyen güçlüklerin ve zorlukların ortaya çıkması halinde, taraflardan biri, her iki tarafı da tatmin edici çözümler bulunması için acil istişarelerde bulunmayı talep edebilmektedir.
Sırbistan	1 Eylül 2010	Taraflar, TRIPS ve diğer uluslararası anlaşmalarla uyumlu olarak, fikri ve sınai mülkiyet haklarının uygun ve etkin bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla iş birliği ve

		ortak çalışma yapacaktır. Fikri ve sınai mülkiyet haklarıyla bağlantılı olarak ticareti etkileyen güçlüklerin ve zorlukların ortaya çıkması halinde, taraflardan biri, her iki tarafı da tatmin edici çözümler bulunması için acil istişarelerde bulunmayı talep edebilmektedir.
Şili	1 Mart 2011	Taraflar, iktisadi ve beşerî kalkınma, teknolojik yenilikçilik ve özellikle yeni dijital ekonomideki teknoloji üreticilerinin ve kullanıcılarının ortak yararına uygun olarak teknolojinin transferine ve yayılmasına destek veren fikri mülkiyetin önemini kabul ettiğini anlaşmada ifade etmişlerdir. Taraflar, TRIPS ve diğer uluslararası anlaşmaların hükümlerini kabul etmektedirler. Taraflar fikri mülkiyet haklarının istismar edilmesinden doğan rekabete karşı gelecek uygulamalar gerçekleştirecektir. Ayrıca taraflar, fikri mülkiyet konusunda iş birliği yaparak her biri diğer tarafın ülke isminin, tüketicilerin eşyanın coğrafi menşei konusunda yanıtılmasına neden olabilecek şekilde ticari kullanımının engellenmesi için ilgili taraflara hukuki imkânları sağlayacaktır.
Tunus	1 Temmuz 2005	Taraflar, TRIPS ve diğer uluslararası anlaşmalarla uyumlu olarak, fikri ve sınai mülkiyet haklarının uygun ve etkili bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla iş birliği ve ortak çalışma yapacaktır. Fikri ve sınai mülkiyet haklarıyla bağlantılı olarak ticareti etkileyen güçlüklerin ortaya çıkması halinde, taraflardan biri, her iki tarafı da tatmin edici çözümler bulunması için acil istişarelerde bulunmayı talep edebilmektedir.
Venezuela	21 Ağustos 2020	Taraflar, her birinin iç hukukuna ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak fikri mülkiyet haklarının korunmasını sağlayacaktır. Ayrıca anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin vatandaşlarına kendi vatandaşlarına tanıdığı haklardan daha az hak tanımak gibi bir

		muamelede bulunmayacaktır. Fikri mülkiyet konusuna ilişkin olarak ticareti engelleyici bir durum ortaya çıktığında taraflar acil istişarede bulunabileceklerdir.
--	--	--

Aşağıda yer alan ve onay süreci ya da müzakere süreci devam eden Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmalarında henüz fikri mülkiyet haklarına ilişkin bir bilgi yer almamaktadır.

Onay Süreci Devam Eden Serbest Ticaret Anlaşmaları	Anlaşmanın İmzalandığı Tarih
Ukrayna	3 Şubat 2022
Katar	Ocak 2018
Lübnan	24 Kasım 2010
Sudan	24 Aralık 2017

Müzakere Süreci Devam Eden Serbest Ticaret Anlaşmaları: Japonya, Endonezya, Meksika, Peru, Kolombiya, MERCOSUR, Ekvator, Kamerun, Körfez İşbirliği Konseyi

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

Türkiye, diğer ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarında fikri mülkiyet hakkı yükümlülüklerine önem vermektedir. Oldukça kapsamlı ve karmaşık içeriklere sahip olan bu yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları, Türkiye için de yeni olmalarıyla beraber daha önce uygulanmamış olan düzenlemeleri ve mevzuatları içermektedir. Türkiye'nin bu yeni nesil ticaret anlaşmalarındaki fikri mülkiyet hakları konusunda da ilerlemesi için düzenlemelere ve mevzuata daha iyi uyum sağlaması gerekmektedir.²⁰

Tablo 1'de de görüldüğü üzere Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmalarında fikri mülkiyet hukukuna ayrıca değinilmektedir. Öte yandan, fikri mülkiyete dair haklar detaylarıyla belirtilmemiş, daha çok taraflar arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkması, ticareti önleyen bir durumun oluşması veya haksız rekabetin doğması gibi konular üzerinde durulmuştur. Türkiye, neredeyse bütün serbest ticaret anlaşmalarında TRIPS ve uluslararası anlaşmalara uyum çerçevesinde fikri mülkiyet haklarını karşı tarafla eş bir sorumlulukta ilerleteceğine değinmektedir. Türkiye, serbest ticaret anlaşmalarına bakıldığında fikri mülkiyet haklarında Kore Cumhuriyeti veya Şili'yle yaptığı anlaşmalarda görüldüğü üzere yeni teknolojiler gibi daha özelleşmiş konulara değinmişse de pek çok anlaşma oldukça yüzeysel kalmaktadır. Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmalarında genel ifadelerden

²⁰ İstanbul Ticaret Odası Yayınları, "Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dahil Edilmesi", Yayın No: 2010-18, 2010, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_8_diger/ab_sta_tr_dahil_edilmesi.pdf, Erişim Tarihi: 20.07.2024.

ziyade daha detaylı bir şekilde sorumluluk üstlenmesi fikri mülkiyet hukuku zeminini ve sistemini geliştirecektir

Türkiye’de, ticari markalar, endüstriyel tasarımlar, coğrafi işaretler, telif hakları ve ticari sırlar konusunda fikri mülkiyet hakları tanımlanmaktadır. Patentte belirli bir süre boyunca izin dışı başka bir kişi tarafından ortaya çıkarılan buluşun kullanılmasına engel olunmakta, ticari markalarda ürün ve hizmet için marka tescili yapılarak, mal ve hizmetler şekil ve ambalaj dahil olmak üzere rakiplerin mal ve hizmetlerine karşı ayırt edici konuma getirilmektedir. Bir endüstriyel tasarımın görünümü veya benzer şekilde coğrafi işaretli bir ürünün menşeyini gösteren işaretler korunmaktadır. Yine bilimsel bir makale, edebiyat veya müzik eseri, güzel sanatlar veya sinematografi eserler de telif hakkı kapsamında doğrudan koruma altına alınmaktadır.²¹

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Fikri Mülkiyet

Dünyada birçok gelişmiş ülke fikri mülkiyet haklarını güçlü düzenlemelerle korumaya çalışmakta ve hukuki altyapılarını da daha iyi hale getirmeye çalışmaktadır. Bunun en temel sebebi, fikri mülkiyet haklarına verilen önemin küreselleşme sürecinde artan uluslararası ticari ilişkiler, teknoloji transferleri ve yabancı yatırımlar gibi pek çok alanda etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, uluslararası sistemde artan teknolojiler fikri ürünlerin yayılmasını da beraberinde getirmekte ancak fikri ürünlere kolay erişim sağlanmasına da sebep olmaktadır. Bu ürünlere kolay erişim ise ürünlerin yaratıcılarının, yaratıcı çabalarının karşılığını tam anlamıyla alamamalarına neden olmaktadır. Bu durum hem teknolojik ilerlemeleri sekteye uğratmakta hem de yeni buluşların gerçekleşmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla fikri mülkiyet haklarının korunmasına verilen önem ülkelerin temel büyüme politikaları içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Dünya ticaretinde gelişmiş ülkelerin ekonomileri ve gerçekleştirdiği ihracatlar, bilgi ekonomisini yani, uluslararası nitelikte markalı ürünleri ve teknoloji yoğun ürünleri içermektedir. Bilgi ekonomileri için oldukça önemli olan konu ise fikri mülkiyet haklarıdır. Fikri mülkiyet haklarının korunması, yaratıcı ürünlerin gelişmesine, AR-GE odaklı yeni teknolojilerin oluşmasına ve oluşturulan bu ürünlerin hukuki bir altyapıyla yaratıcının ürünü üzerinden gelir elde etmesine olanak sağlamaktadır. Bu döngüyle beraber ülkeler ekonomik büyümeye belirgin bir şekilde katkı sunmaktadır. Dolayısıyla buradan çıkarılan sonuca göre, fikri mülkiyet konusunda bir ülke hukuki altyapısını güçlü tutarak hem ekonomik hem de sosyal kazanımlar açısından büyük katkılar elde etmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında fikri mülkiyet hukukunda ciddi farklar bulunmaktadır. Öncelikle gelişmiş ülkelerde, ekonomik kalkınma ve fikri mülkiyet hakları arasında kuvvetli bir bağ vardır. Verilere bakıldığında da güçlü fikri mülkiyet haklarına

²¹ Intellectual Property Office, “Intellectual property rights in Turkey”, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a82cab4e5274a2e87dc3011/Intellectual_Property_rights_in_Turkey.pdf, Erişim Tarihi: 11.07.2024.

sahip olan ülkelerin gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde serbest ticaret ve liberal politikalar bulunmakta ve ayrıca AR-GE yatırımlarına ayrılan pay yüksek tutulmaktadır. Buna ek olarak, fikri mülkiyet hukuku sisteminin güçlü olduğu ülkelerde fikri mülkiyet hakları sıkı bir şekilde korunduğu için doğrudan yabancı yatırımlara açık ülkelerdir. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerde fikri mülkiyet hukuku sisteminin idari ve sosyal açıdan oluşturulması hem uzun hem de oldukça maliyetlidir. Gelişmemiş ülkelerde yeterli seviyede bir fikri mülkiyet hukuku sistemi olmadığından ve teknolojinin transferi ve yaygınlaşması da kolay olmayacağından bu ülkelerde üretici ve tüketiciler yararına bir ekonomik büyüme de ortaya çıkmamaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kaynak zenginlikleri, eğitim düzeyleri, teknik beceriler, AR-GE'ye yapılan yatırımlar, üretim süreçlerinde tecrübe, yeni teknolojiler ve fikirlere açıklık konularında güçlükler yaşamaktadır.

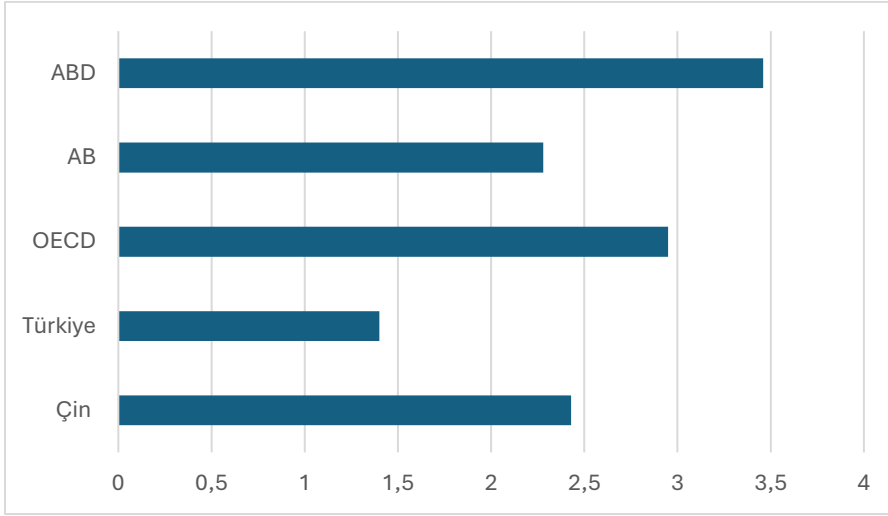
Bu açıklamalara dayanarak:

- Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında AR-GE harcamalarına bakılarak ölçülen teknoloji yaratma kapasitesine dair çok geniş bir fark ve boşluk bulunduğu görülmektedir.
- Ülkelerin fikri mülkiyet hukukuna dair koruma düzeyleri teknoloji transferini önemli ölçüde etkilemektedir. Fikri mülkiyet sistemleri ticarete daha korumacı bir tablo çizen ülkeler, teknoloji transferi konusunda geride kalmaktadır. Bu durum da gelişmişlik seviyelerini doğrudan etkilemektedir.
- İnovasyon konusunda gelişmiş ülkeler, imitasyon yaparak üretim gerçekleştiren az gelişmiş ülkelere kıyasla daha sıkı korunan fikri mülkiyet haklarına sahiptir. Bu koruma, ülkelerin inovasyon ve büyüme oranına pozitif katkı sunmaktadır.
- Gelişmiş ülkelerde yer alan firmalar patent süresini uzun tutmadan daha esnek bir ticaret politikası oluştururken, gelişmekte olan ülkelerdeki patent süresinin uzunluğu ekonomik büyümeyi yavaşlatan bir etki yaratmaktadır.

Fikri mülkiyet hukuku, yenilikleri teşvik etmek ve bununla beraber ekonomik gelişmeyi sağlamak için önemlidir. Gelişmiş ülkelerin sıkı fikri mülkiyet denetimine sahip olması, yeniliklerin teşvikine ve sürdürülebilir ekonomik gelişmeye katkı sunmaktadır. Diğer bir deyişle, yeni buluşların oluşması için gerekli olan arz ortamını fikri mülkiyetin esasları yaratmaktadır. Ayrıca fikri mülkiyet hukuku hem sanayi içerisinde hem de sanayiler arasında yeni buluşların yayılmasını, yatırımların artmasını, bilgi ekonomilerinin gelişmesini ve yeni pazarların oluşmasını sağlayarak ülkelerin ekonomisini kalkındırmaktadır.²²

²² F. Merve Parlakyıldız ve E. Alper Güvel, "Fikri Mülkiyet Hakları ve Bu Hakları Korumanın Ekonomik Önemi", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:4, ss. 29-39, 2015, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/185190>

Grafik 1: AR-GE ve İnovasyon Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (2021)²³

Kaynak: World Bank Group

Grafik 1’de görüldüğü gibi AR-GE ve inovasyona yapılan harcamaların GSYİH’ye oranında en yüksek pay ABD’ye aittir. İkinci sırada OECD ülkeleri yer alırken, grafikte yer alan ülkelere göre OECD ülkelerini sırayla Çin, AB ve Türkiye takip etmektedir. Grafiğe bakıldığında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin GSYİH’sinde AR-GE ve inovasyona ayırdıkları payın farkı görülmektedir. Gelişmiş bir ülke olan ABD’nin payı, gelişmekte olan Türkiye’ye kıyasla fazladır. Ülkelerin, AR-GE odaklı yeni teknolojiler oluşturması için yapılan yatırım ve harcamaların koruma altına alınması güvenilir bir hukuki altyapıyla sağlanmaktadır. Gelişmiş ülkeler, iyi oluşturulmuş bir fikri mülkiyet hukuku sistemiyle bu güvenilirliği sağladığından, AR-GE ve inovasyon harcamalarında fikri mülkiyet düzenlemeleri henüz çok ileri olmayan gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha güçlü konumdadır. Son olarak, grafikte görüldüğü üzere AB’nin GSYİH’sinde AR-GE ve inovasyon harcamalarının payının büyük olduğu görülmektedir. Öte yandan, AB’nin AR-GE ve inovasyona daha fazla bütçe ayırması, fikri mülkiyette geride kaldığı alan ve sektörlerde daha fazla ilerleyebilmesinin önünü açacaktır. Benzer durum Türkiye için de geçerlidir. Türkiye’nin AR-GE ve inovasyon harcamaları grafikte yer alan diğer bölge ve ülkelere göre daha düşüktür ancak, gelişmiş ülkeler arasında geri kalmış bir konumda da bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye’nin de GSYİH’sinde AR-GE ve inovasyon harcamalarına daha fazla pay ayırması fikri mülkiyet düzenlemelerine katkı sunacak yani, fikri mülkiyet hukuku sistemi ve AR-GE’deki ilerlemeleri birbirini besleyen bir döngü oluşturacaktır.

²³ World Bank Group, “Research and development expenditure (% of GDP) - OECD members, Türkiye, United States, European Union, India, China”, <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?end=2021&locations=OE-TR-US-EU-IN-CN&start=2021&view=bar>, Erişim Tarihi: 07.08.2024.

Tablo 2: Dünyada Fikri Mülkiyet İhracatçıları Sıralaması (2021)²⁴

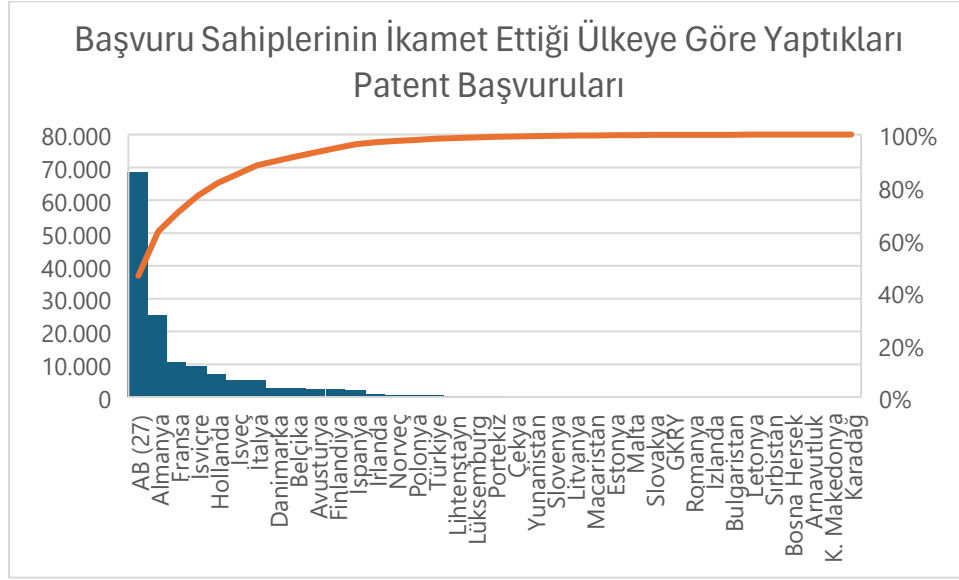
Ülkeler	Fikri Mülkiyet İhracatı (ABD Doları)
ABD	124.613
Almanya	56.947
Japonya	47.860
Hollanda	38.302
İsviçre	29.916
Birleşik Krallık	23.502
İrlanda	17.609
Çin	11.948
Singapur	11.648
Kanada	8.535
Kore Cumhuriyeti	8.022
Birleşik Arap Emirlikleri	3.267
İsrail	1.668
Avustralya	1.228
Hindistan	870
Brezilya	705
GKRY	594
Türkiye	228
Arjantin	227
Güney Afrika	135

Kaynak: WIPO

²⁴ WIPO, "Cross-border payments for the use of Intellectual Property", 31.05.2023, https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/gii-insights-blog/2023/cross-border-payments.html, Erişim Tarihi: 07.08.2024

Tablo 2’de, AR-GE harcamaları yüksek, inovasyon konusunda gelişmiş ve teknoloji transferinde iyi konumda olan ülkelerin fikri mülkiyet ihracatlarının da daha fazla durumda olduğu görülmektedir. Tabloya bakıldığında Türkiye’nin bu konuda hem sosyal hem de ekonomik açıdan ileri yönde adımlar atması gerektiği görülürken, sıralamada ilk onda yalnız üç AB üyesi ülkenin bulunduğu düşünülürse, AB için de benzer bir durum olduğunu söylemek mümkündür.

Grafik 2: Başvuru Sahiplerinin İkamet Ettiği Ülkeye Göre Yaptıkları Patent Başvuruları

Kaynak: Eurostat

Patentler, AR-GE ve inovasyonu teşvik ederek ekonomik kalkınmaya ve teknolojik ilerlemelere katkı sunmaktadır. Patent başvuru sahipleri, patent tescili sayesinde buluşlarını ticari olarak değerlendirmekte ve bundan da gelir elde etmektedirler. Öte yandan patentler, buluş sahiplerinin yatırımlarını da koruduğu için AR-GE faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılmasını sağlamaktadır. Çünkü patentlerin artması, sürekli olarak yeni ve gelişmiş ürünlerin piyasaya sunulmasına neden olmakta ve bu durum da tüketicilere daha fazla seçenek sunmaktadır. Fikri mülkiyet haklarına zarar vermeden yükümlülüklerine uyan ülkeler, patent tescili sayesinde buluşları ve patent sahiplerinin haklarını da korumaktadır. Bir ülkede yapılan patent başvuru sayısı o ülkedeki fikri mülkiyetin işleyişine dair bilgi vermektedir. Grafik 2’de görüldüğü üzere AB üye ülkelerinin ortalaması AB üyesi olmayan diğer ülkelere kıyasla daha yüksektir ancak, AB üye ülkeleri içerisinde de patent başvurusu oldukça az olan pek çok ülkenin bulunduğu görülmektedir. Türkiye’de yapılan patent başvuruları AB üye ülkelerinin ortalamasıyla kıyaslandığında oldukça düşük kalmaktadır. Dünyada en çok patent başvurusuna sahip

olan ülkelerin başında Çin, Japonya, ABD ve Güney Kore gelmektedir. Bu ülkelere kıyasla AB üye ülkelerinin de gelişme göstermesi gerekmektedir.²⁵

Sonuç

Yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarının yüksek standartlara sahip olan fikri mülkiyet haklarını kapsamlı bir şekilde içerisinde barındırması, gelişmiş ülkelerin son dönemdeki uluslararası ticaret politikalarının temel bir özelliği ve sorumluluğu haline gelmiştir. AB de gerçekleştirdiği yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarında fikri mülkiyetle ilgili taahhütlerde bulunmakta ve bu taahhütleri uygulamada karşılıklı yasal politikalar ve yükümlülükler oluşturmaktadır. AB açısından, oluşturduğu bu yeni nesil ticaret anlaşmalarında iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki, AB yeni nesil ticaret anlaşmalarında kapsamlı bir müktesebata sahip olmasının getirdiği kabiliyet sebebiyle üstün bir kural koyucu durumundadır. Dolayısıyla bu durum, AB'nin gelişmekte olan ülkelerle yaptığı yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarıyla bu ülkeler için yasa, politika ve standartlarını değiştirmeye iten bir güç olduğunu göstermektedir. Öyle ki anlaşmaların uygulanması, fikri mülkiyet mevzuatının AB'den ortak ülkelere aktarılmasına ve bu ülkelerin ise dönüştürülmesine yol açmaktadır. Özetle, özellikle gelişmekte olan ülkeler, AB'nin bu taahhütlerini yerine getirme yükümlülüğünde olmasıyla gerekli olan sorumlulukları uygulamaya çalışarak belirli kazanımlar elde etmektedirler.

AB'nin diğer ülkelerle gerçekleştirdiği serbest ticaret anlaşmalarında yer alan fikri mülkiyet hükümleri, güçlü bir düzenleyici çerçeve sunmaktadır. Örneğin AB'nin en önemli serbest ticaret anlaşmalarından olan CETA, Kanada'ya fikri mülkiyet standartlarına uyması açısından pek çok düzenleme sorumluluğu sunmaktadır. AB-Meksika arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmasında Meksika için özellikle telif hakkı konusunda uluslararası standartlara uyum sağlaması için tavsiyeler sunmaktadır. Ek olarak, tüm yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarında AB, coğrafi işaretli ürünlerin korunması için önemli haklar ortaya koymaktadır. Ayrıca AB, yeni nesil ticaret anlaşmalarında geliştirdiği fikri mülkiyet haklarıyla ticarete yeniliği teşvik etmekte, sürdürülebilir bir ticaret ortamı yaratmakta ve stratejik dayanıklılığa katkı sunmaktadır. Çünkü fikri mülkiyet, doğal kaynakların aşırı sömürülmesine engel olurken, toplumların haklarını, yaşamlarını ve geçim kaynaklarını desteklemekte ve ekonomik kazanımlarını bir hak olarak saklı tutmaktadır.²⁶

Fikri mülkiyet hakları kapsamında Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmalarına bakıldığında en önemli örneğin Birleşik Krallık'la 2020 yılında gerçekleştirilen ticaret anlaşması olduğu görülmektedir. Bu serbest ticaret anlaşmasının genel hükümlerinde fikri mülkiyet

²⁵ Avrupa Patent, "Dünyada En Çok PCT (Uluslararası Patent) Başvurusu Yapan Şirketler Ve Ülkeleri", <https://www.avrupapatent.com.tr/tr/blog/dunyada-en-cok-pct-uluslararasi-patent-basvurusu-yapan-sirketler-ve-ulkeleri-274>, Erişim Tarihi: 08.08.2024.

²⁶ Do Giang Nam, Journal of Science, "Implementing Intellectual Property Provisions in New-Generation Free Trade Agreements in the EU", 27.09.2022, <https://js.vnu.edu.vn/LS/article/view/4478>, Erişim Tarihi: 08.07.2024.

haklarının yeterli ve etkili biçimde korunması ve uygulanmasına karar verilmiş olsa da fikri, sınaî ve ticari mülkiyet haklarının TRIPS Anlaşması'na uygun olarak korunmasının çok da ötesine geçilememiştir. Türkiye için oldukça yeni olan yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları henüz çok kapsamlı bir çerçeve sunamamakta ve dolayısıyla fikri mülkiyet haklarında da geniş bir yelpazesi bulunmamaktadır. Öte yandan, 2023 ülke raporunda da not edildiği üzere Türkiye, fikri mülkiyette iyi durumdadır ancak özellikle veri sistemlerinin geliştirilmesi ve telif haklarında dijitalleşme gibi konularda daha ileri adımlar atması gerekmektedir. Ticaretin kurallarının giderek daha karmaşık ve kapsayıcı hale geldiği günümüz dünyasında kural koyucu özelliğini korumak isteyen AB, Türkiye'nin ticari anlaşmaları ve fikri mülkiyet haklarının korunması konusundaki gelişmelere hızla uyum sağlayabilmesi için güçlü bir yol gösterici olmaya devam etmektedir.